Covid-19 – Hygiënerichtlijnen voor osteopathische praktijken

Een door COME gesteund initiatief

Versie 1.4 – 2020-05-06
Link om de laatste versie te downloaden : https://drive.switch.ch/index.php/s/UZpu5e4kZ1OnFZH

Patrick van Dun[a], Paul Vaucher[b], Roy Macdonald[c], Florian Schira[d], et Richard Collomb[e]

[a]Osteopath, Commission for Osteopathic Research, Practice and Promotion vzw (CORPP), National Centre of COME Collaboration, Mechelen, Belgium.
[b]Professor, School of Health Sciences Fribourg, HES-SO University of Applied Sciences and Arts Western Switzerland
[c]Lecturer, School of Health Sciences Fribourg, HES-SO University of Applied Sciences and Arts Western Switzerland
[d]Osteopath, member of the committee, Society of Osteopaths Fribourg, Switzerland
[e]Chemist engineer, specialized in hygiene and quality control

Inleiding

Na de lockdown-maatregelen als gevolg van covid-19 zijn in veel delen van de wereld de *social distancing* maatregelen versoepeld en kan de "normale" klinische activiteit voor de meeste beroepen in de gezondheidszorg worden hervat. Toch blijft het risico op verspreiding van covid-19 een bedreiging. Om te voorkomen dat er weer strengere lockdown-maatregelen dienen te worden genomen, moeten de hygiënische praktijkrichtlijnen op een hoger niveau te blijven.

Dit document heeft als doel u te begeleiden en te helpen bij het opzetten van aangepaste veilige hygiënische omstandigheden in uw praktijk. Het bevat lijsten met suggesties, beschouwingen en mogelijke hygiënische maatregelen om uit te kiezen. Dit document dient dan ook als aanvulling op de officiële lokale en internationale richtlijnen gezien te worden. Deze richtlijnen mogen deze documenten in geen geval vervangen. Het is aan u om de lokale regelgeving te controleren en ervoor te zorgen dat de door u genomen maatregelen in overeenstemming zijn met het wettelijke kader.

Voor een optimaal gebruik van deze richtlijnen is het belangrijk om eerst de gebruikelijke situatie in uw praktijk te observeren en te analyseren. Vervolgens kunt u de risico's evalueren, prioriteiten stellen en de richtlijnen gebruiken om aangepaste oplossingen te vinden. Relevantie en haalbaarheid zijn essentieel voor het succesvol implementeren van oplossingen. De maatregelen kunnen specifiek zijn voor de werkomstandigheden, de epidemische situatie en het profiel van de patiënt. Onze professionaliteit en professionele ethische normen moeten ons helpen bij onze beslissingen om prioriteiten te stellen voor de veiligheid van de patiënt, het personeel en de bevolking.

Risicobeoordeling

De genomen maatregelen moeten in verhouding staan tot de onderliggende risico's. Drie risicogebieden kunnen worden geëvalueerd:

1. Individuele risico's met betrekking tot personen.
2. Organisatorische risico's in verband met arbeidsomstandigheden en hygiënemaatregelen.
3. Epidemieën en risico's in verband met de lokale prevalentie en de besmettelijkheid van covid-19.

Individuele risico's

Er zijn twee soorten individuele risico's met covid-19 : risico's op het ontwikkelen van complicaties na een besmetting (kwetsbaarheid) en risico's op besmetting van anderen (verspreiding).

Kwetsbaarheid voor complicaties

Dit risico wordt vergroot door reeds bestaande aandoeningen en door een verzwakte immuniteit. Bijzondere maatregelen kunnen worden genomen voor patiënten met een immunodeficiëntie, hart- en vaatziekten, diabetes of chronische longziekten. Geïnfecteerde of gevaccineerde patiënten met een gedocumenteerde immuunrespons zijn degenen die het minste risico lopen om te worden geïnfecteerd, zelfs als er weinig bekend is over de immuunrespons op de ziekte.

Risico op verspreiding

Alleen degenen die besmet zijn en een virale lading hebben die hoog genoeg is om anderen te besmetten, vormen een bedreiging, of het nu gaat om uzelf of om een patiënt. De moeilijkheid is om correct te identificeren wanneer we besmettelijk zijn. Covid-19 is het meest besmettelijk 2 dagen voor en 2 dagen na het optreden van de symptomen bij volwassenen van alle leeftijden. De incubatieperiode is ongeveer 5 dagen, maar kan oplopen tot 14 dagen. Risico's op infectie lijken lager te zijn bij jongere kinderen die geen belangrijke vector van de ziekte zijn. Geïnfecteerde kinderen hebben echter een vergelijkbare virale belasting als volwassenen. Druppels en speeksel zijn meestal besmettelijk gedurende ongeveer 8 dagen na het optreden van de symptomen, maar vloeistof uit de longen of ontlasting kan tot 20 dagen besmettelijk zijn.

De symptomen zijn een manier om een infectie te vermoeden. Ze zijn echter niet specifiek voor covid-19. De meest voorkomende symptomen zijn een droge hoest en koorts. Andere symptomen zijn hoofdpijn, diarree, smaak- of reukverlies, vermoeidheid en kortademigheid. De symptomen koorts, hoesten en kortademigheid dienen aanleiding te geven tot doorverwijzing voor verder onderzoek.

Er zijn twee soorten tests beschikbaar. De eerste detecteert de infectie door het identificeren van RNA-ketens die aanwezig zijn in het SARS-CoV-2-virus. Nieuwe testen vertonen een verhoogde specificiteit maar nog steeds een lage sensitiviteit, waarbij tot 50% van de bekende gevallen een negatief resultaat vertonen. De tweede is een immuuntest die gevoelig is voor specifieke immuunantilichamen, genaamd IgG en IgM. Recent onderzoek heeft aangetoond dat tot 20% van de geïnfecteerde mensen, zelfs degenen die op spoed belanden, geen immunoglobulinetype respons hebben. Daarom kunnen we secundaire infecties bij de reeds geïnfecteerden niet uitsluiten.

Identificeerbare mensen die het grootste risico lopen om de ziekte te verspreiden zijn daarom degenen die in nauw contact zijn geweest (≥15 min. minder dan 2m) met iemand die geïnfecteerd is en degenen die symptomen van covid-19 vertonen.

Organisatorische risico's

Organisatorische risico's zijn de risico's waar we de meeste controle over hebben. Ze houden verband met maatregelen die in de osteopathische praktijk worden genomen om de verspreiding van het virus te beperken en te voorkomen. Deze zullen in dit document uitvoerig worden besproken en zijn specifiek voor de omgeving en de werkomstandigheden binnen elke praktijk.

Risico's in verband met epidemieën

De maatschappelijke belasting van covid-19 en de onderliggende risico's zijn ook afhankelijk van het aantal geïnfecteerde mensen binnen een gemeenschap, de gezondheidscapaciteit om voor deze mensen te zorgen, de bevolkingsdichtheid en culturele aspecten die de social distancing bevoor- of benadelen.
Dit betekent dat de maatregelen wellicht strenger moeten worden als de ziekte vaker voorkomt. De beslissing om patiënten al dan niet een masker te laten dragen kan bijvoorbeeld afhangen van lokale situaties met een verhoogd risico op asymptomatische dragers. De vaccinatiegraad zal ook bepalend zijn voor het verminderen van de risico's door het bieden van kudde-immuniteit.

Mogelijke maatregelen die moeten worden overwogen

In de volgende paragrafen vindt u voorbeelden van organisatorische maatregelen die aan uw behoeften kunnen voldoen. Neem de tijd om ze door te lezen en kies de maatregelen die het meest geschikt zijn voor uw situatie. Het idee is om risico's te beheren en een lokale oplossing te bieden die is aangepast aan uw omgeving en patiëntenprofiel. Het document is opgebouwd in vier delen. Deze zijn :

A. Beheer van patiënten
B. Beheer van de praktijk
C. Zelfhygiëne
D. Reinigen en ontsmetten van de praktijk

1. Beheer van patiënten

- ☐ **Social distancing**- Bevorder social distancing en vermijd zoveel mogelijk nauw contact tussen mensen. Dit kan betekenen dat vergaderingen, consultaties, diensten en faciliteiten op een andere manier moeten worden georganiseerd. Enkele voorbeelden van mogelijke maatregelen zijn :

  - Stel een procedure in voor patiënten om u, voorafgaand aan hun bezoek, te informeren.

    - Als ze symptomen vertonen die in verband kunnen worden gebracht met een covid-19-infectie (bijv. Triade - koorts, droge hoest, ademhalingsmoeilijkheden).
    - Als ze in nauw contact zijn geweest (≥15 minuten op minder dan 2m) binnen de laatste 14 dagen met een persoon bij wie covid-19 is gediagnosticeerd of die symptomen vertoont die verband houden met covid-19.
    - Als ze kwetsbaar zijn voor complicaties in het geval van een infectie. Dit omvat immunodeficiënties, hart- en vaatziekten, diabetes, chronische longziekten, nierinsufficiëntie.

  - Overweeg om de procedures voor het zien van patiënten te differentiëren, afhankelijk van hun risico op het ontwikkelen van complicaties (kwetsbare patiënten). Enkele voorbeelden hiervan zijn :

    - Mogelijkheden voor thuiszorg opzetten met aangepaste hygiënemaatregelen om jezelf en patiënten te beschermen.
    - Boek specifieke tijdsperiodes voor kwetsbare patiënten waarbij de risico's op besmetting het laagst zijn (bijv. 's morgens vroeg, na kantooruren, wanneer er geen andere patiënten worden verwacht, etc.).
    - Zet een consultatie op afstand op voor follow-ups om te voorkomen dat kwetsbare patiënten buitenshuis worden blootgesteld.

  - Specifieke procedures opstellen voor patiënten met een hoger risico op besmetting (d.w.z. symptomen van covid-19 of nauw contact met een geïnfecteerde persoon). Deze procedures moeten een hoger niveau van veiligheid bieden voor het personeel en andere patiënten die de praktijk bezoeken. In het algemeen wordt geadviseerd om :

    - Indien mogelijk, alle patiënten die het risico lopen geïnfecteerd te worden vooraleer ze de praktijk bezoeken, door te verwijzen voor het uitvoeren van tests.
    - Vermijd in de praktijk elk contact dichter als 2m met patiënten die triade-symptomen van covid-19-infectie vertonen (d.w.z. koorts, droge hoest, ademhalingsmoeilijkheden) en verwijs voor het testen en de juiste zorg indien nodig.
    - Gebruik gezichtsmaskers voor patiënten met veel voorkomende covid-19 symptomen van andere bekende ziekten (bijv. hoest van bekende oorzaak, allergie voor pollen).
    - Plan huisbezoeken voor patiënten met vermoedelijke covid-19 alleen als er aangepaste maatregelen kunnen worden genomen. Dit omvat beschermende kleding, een bril, handschoenen, een FFP2-masker voor de behandelaar en een gezichtsmasker voor de patiënt. Vermijd het aanraken van het gezicht tijdens een consultatie en gebruik een plastic

zak om beschermende kleding in te doen voordat u uw handen desinfecteert. Gooi de maskers en handschoenen na gebruik weg in een aparte plastic zak.

- Stel procedures op om te voorkomen dat mensen in de praktijk nauw met elkaar in contact komen. Dit kan door onder andere :

  - Meer tijd tussen de consultaties te plannen om te voorkomen dat patiënten tegelijkertijd naar de praktijk komen.
  - Tenzij dit nodig is (bijvoorbeeld bij kinderen, mensen met cognitieve stoornissen, diagnostische en/of therapeutische handelingen ter hoogte van intieme lichaamszones), zorg ervoor dat de patiënten de praktijk alleen bezoeken.
  - Plan het administratieve gedeelte van de consultatie nadat de patiënt de praktijk heeft verlaten om te voorkomen dat andere patiënten de praktijk op hetzelfde moment bezoeken.
  - Indien mogelijk zonder dat de patiënten risico's buitenshuis nemen, vraag de patiënten ten vroegst 5 minuten voor de geplande afspraak de praktijk te betreden.
  - Vermijd dat er tegelijkertijd afspraken worden gemaakt voor practici die in dezelfde praktijk werken en dat patiënten niet samen in de wachtkamer moeten wachten.

☐ **Informatie voor patiënten** - Zet een systeem op om patiënten duidelijk te informeren over wat er van hen verwacht wordt als ze de praktijk bezoeken. Dit kan worden gedaan door de osteopaat of het secretariaat. Informatie kan mondeling, per SMS of E-mail worden doorgegeven voorafgaand aan de consultaties. Informatie die nodig kan zijn :

- Patiënten informeren over het desinfecteren of wassen van hun handen bij aankomst en bij het gebruik van de toiletten.
- Informeer hen als u wilt dat ze het juiste bedrag in contanten meenemen voor hun kosten of over de mogelijkheden om te betalen per telefoon, kaart of factuur.
- Informeer patiënten dat er geen lectuur en speelgoed ter beschikking wordt gesteld en dat ze dit indien nodig zelf dienen mee te brengen.
- Zorg voor schriftelijke officiële informatie over sociale afstand en het wassen van de handen (bijv. informatie poster).
- Geef informatie over het reinigen van de handen met behulp van zeep, het gebruik van papieren zakdoekjes om de handgrepen aan te raken, deurknoppen, zeepverdeler en het gebruik van wegwerppapier om de handen te drogen.
- Verwelkom patiënten die kwetsbaar zijn voor complicaties en help hen bij het openen van deuren en het gebruik van faciliteiten.
- Geef duidelijk aan waar men wegwerpmateriaal moet weggooien in een gesloten vuilnisbak die kan geopend worden zonder gebruik te moeten maken van de handen.
- Vraag patiënten om niets aan te raken en hun handen te desinfecteren na gebruik van hun telefoon.

2. Beheer van de praktijk

☐ **Ontsmettingsmateriaal** - Stel een ontsmettingsmiddel met minstens 70% alcohol en vloeibare zeep ter beschikking van de patiënten.

☐ **Toegang tot de praktijk** - De toegang tot de praktijk vergemakkelijken zonder deuren, schakelaars, knoppen met blote handen aan te raken. Enkele mogelijke maatregelen zijn :

- Laat de deuren openstaan om ze niet te moeten aanraken.
- Stel papieren zakdoekjes ter beschikking vooraan de lift/ingang om knoppen in te drukken of deuren te openen.
- Laat patiënten wachten bij de ingang om de deuren persoonlijk te openen en te sluiten voor en na het desinfecteren van uw handen.

- ☐ **Wachtruimte** - Pas de omgeving aan om contact en besmetting met voorwerpen of gladde oppervlakken in de praktijk te voorkomen. De genomen maatregelen moeten worden aangepast aan de inrichting van de praktijk en de wachtkamer.

    - Verwijder tijdschriften, boeken, flyers, speelgoed en andere draagbare voorwerpen.
    - Aparte zitplaatsen met ten minste 2 meter afstand tot elkaar.
    - Gebruik stoelen zonder armleuningen.
    - Voor patiënten die kwetsbaar zijn voor complicaties, desinfecteer de stoelen of zorg voor een bescherming voor eenmalig gebruik.

- ☐ **Raadpleging** - Vermijd contact met mogelijk besmette voorwerpen. Enkele mogelijke maatregelen zijn :

    - Desinfecteer zoals gebruikelijk onderzoeksinstrumenten na gebruik (bijv. thermometer, stethoscoop, reflexhamer).
    - Draai de handschoenen zoals gewoonlijk binnenstebuiten en gooi ze na gebruik in een gesloten vuilnisbak.
    - Bescherm zoals gebruikelijk de behandeltafel door :

        - Het oppervlak te ontsmetten met een antiseptische vloeistof na elke patiënt.
        - Dek de tafel af met een papieren doek en verwissel deze na elke patiënt.
        - Gebruik lakens of handdoeken die na elke patiënt in een plastic zak worden gelegd om op 60°C of meer te worden gewassen.

    - Reorganiseer de consultatiekamer om de gebruikelijke functies te garanderen en raak daarbij zo min mogelijk plastic, metalen of glazen voorwerpen aan. Ontsmet de handen na elk gebruik voordat u de patiënt weer aanraakt (bijv. tablet, telefoon, mappen, pennen, aanraakscherm, toetsenbord, laden, etc.). Desinfecteer alle voorwerpen aan het einde van de consultatie.
    - Houdt een afstand van 2 meter aan bij patiënten, tenzij een klinische onderzoek of behandeling een kortere afstand vereist (d.w.z. klinische onderzoeken en manuele behandeling).
    - Vraag patiënten om persoonlijke bezittingen en kleding op hun stoel te leggen. Vooral voor patiënten die kwetsbaar zijn voor complicaties, desinfecteer of bescherm de stoelen bij elke consultatie.
    - Geef alleen contant geld terug als het gedesinfecteerd is.
    - Zorg voor een transparante wegwerpbare plastic bescherming om op de knoppen van betaalapparatuur te plaatsen voor betaling of om te desinfecteren voor en na gebruik. Desinfecteer handen na contact met telefoons, portemonnees, bankkaarten of contant geld.
    - Gooi het wegwerpbare materiaal weg in gesloten plastic zakken of vuilnisbakken met een deksel.

3. Zelfhygiëne

- ☐ **Handen wassen** - Was de handen en elk lichaamsdeel (d.w.z. onderarmen, elleboog, enz.) dat in direct contact kan komen met patiënten. Gebruik een ontsmettingsmiddel of zeep voor en na het contact.

    - Vermijd het gebruik van telefoons, aanraakschermen of andere apparaten tijdens het consult zonder de handen voor en na het contact te desinfecteren.
    - Was de handen ten minste 30 seconden zoals aanbevolen. De extra 10 seconden zijn voor het wassen van de onderarmen.

- ☐ **Handschoenen** - Als voor een specifieke techniek handschoenen nodig zijn, moeten de handen worden gedesinfecteerd voordat de handschoenen worden aangetrokken. Handschoenen veroorzaken zweten en creëren een gunstig klimaat voor virussen. In een omgeving zonder risico op directe infectie worden handschoenen daarom niet aanbevolen om zich te beschermen tegen covid-19, tenzij de osteopaat of de patiënt open wonden of zweren heeft.

- ☐ **Mondmaskers** – Mondmaskers moeten voorkomen dat anderen worden besmet, niet om de drager te beschermen. Als de beschikbaarheid van maskers beperkt is, krijgt de osteopaat de prioriteit en dit om de patiënt te beschermen.

    - Beheer de voorraad in overeenstemming met de behoeften. Idealiter moet een masker elke 2 uur en maximaal elke 4 uur worden vervangen. Raak het masker nooit aan met uw handen en plaats het masker niet in contact met een ander oppervlak dan de verpakking waarin het wordt weggegooid.
    - Indien mogelijk, voorzie een masker voor patiënten bij hun aankomst.
    - Draag een FFP2-masker als u in contact komt met symptomatische patiënten of patiënten die in contact zijn geweest met een geïnfecteerde persoon.

- ☐ **Beschermende bril** - Bij de zorg voor patiënten met covid-19 symptomen of die in nauw contact zijn geweest met een geïnfecteerde persoon, verdient het de voorkeur om een beschermende bril te dragen.

- ☐ **Haar** - Voor diegenen met lange haren, kan men overwegen om ze op te binden om te voorkomen dat ze over het gezicht vallen en men ze opzij wil duwen met behulp van de handen en men zodoende het gezicht dient aan te raken tijdens het werk.

- ☐ **Beperk fysiek contact** - Vermijd direct contact van huid tot huid met andere lichaamsdelen (bijv. ellebogen, onderarmen) dan de handen. Als dit contact plaatsvindt, desinfecteer dan de huid.

- ☐ **Waakzaamheid** - Als er symptomen van het covid-19 type zouden optreden, laat u dan testen en/of blijf thuis. Het is daarom aan te bevelen om :

    - Dagelijks uw temperatuur te nemen om er zeker van te zijn dat u geen koorts heeft.
    - U vertrouwd te maken met de procedure voor het screenen van covid-19 (d.w.z. telefoonnummer, openingstijden, locatie) voor het geval u symptomen heeft.
    - Als gezondheidsprofessional dient u zich te vaccineren zodra er een vaccin beschikbaar is.

- ☐ **Op de hoogte zijn** - Op de hoogte worden gesteld door en informeren van patiënten als u of zij symptomen ontwikkelen binnen twee dagen na de consultatie en positief zijn voor covid-19 testen.

    - Plan en communiceer op de manier waarop u door patiënten geïnformeerd wilt worden.
    - Plan en communiceer over de manier waarop u patiënten wilt informeren als u toevallig besmet bent met covid-19.

4. Reinigen en ontsmetten van de praktijk

- ☐ **Oppervlakken die vaak worden aangeraakt** - Desinfecteer tussen patiënten of ten minste om de 2-3 uur oppervlakken die het personeel en de patiënten waarschijnlijk vaak zullen aanraken, zoals :

    - deurknoppen,
    - schakelaars,
    - kranen,
    - vloeibare zeep flacons,
    - toiletspoeling,
    - stoelen en wc-brillen,
    - eventueel vensterhendels, enz.

- ☐ **Oppervlakken die besmet zijn door druppels** - Was, zoals gebruikelijk, regelmatig met desinfecterende middelen de oppervlakken rondom patiënten (bijv. lage tafel, bureau, vloer, enz.). Gebruik bleekmiddel in een concentratie van 0,5%, alcohol in een concentratie van 70% of een product dat is gevalideerd door de EN1447.3 of gelijkwaardige normen. Vermijd het gebruik van stofzuigers die waarschijnlijk aërosolvorming veroorzaken.

- ☐ **Apparaten en instrumenten** - Ontsmet instrumenten met alcohol of perazijnzuur. Vermijd het gebruik van UV-lampen omdat deze oppervlakken die niet direct door het licht worden bestraald, niet ontsmetten.

- ☐ **Ventilatie** - Om te voorkomen dat belangrijke concentraties van aërosolen in de lucht blijven hangen, wordt een continue ventilatie zonder tochtvorming aanbevolen.

    - Als mogelijk, maak geen gebruik van kunstmatige ventilatiesystemen die de tendens hebben om de verspreiding van kleine druppeltjes te bevorderen en deze langer in de lucht te houden.
    - Tussen de patiënten of in hun afwezigheid, is het mogelijk om ramen te openen en tocht te creëren zo lang als de luchtstroom maar naar buiten leidt.
    - Ventilleer de praktijkruimte tussen patiënten.
    - Als de patiënt of de osteopaat een belangrijke fysieke inspanning hebben geleverd, ventileer dan gedurende 10-20 minuten.

Bijkomende bronnen

- **Richtlijnen**
    - Protection Plan FSO
    - UPO (in French)

- **Overzich van de situatie**
    - European Centre for Disease Prevention and Control
    - World Health Organisation
    - Coronavirus Resource Center, Johns Hopkins University & Medicine

- **Bronnen voor updates**
    - Geneva Centre for education and research in humanitarian action
    - European Centre for Disease Prevention and Control

- **Beoordelingen**
    - Acute care
    - Measures for control and prevention

- **Wetenschappelijke tijdschriften**
    - Cochrane
    - Science
    - Springer Nature
    - Journal of the American Medical Association Network (JAMA)
    - New England Journal of Medicine (NEJM)
    - British Medical Journal (BMJ)
    - The Lancet

Checklist voor het opzetten van passende covid-19 maatregelen in de praktijk

1. Patiëntenbeheer

Criteria	Omschrijving	Check
1a	Tref maatregelen om te weten of patiënten kwetsbaar zijn voor covid-19-complicaties (bijv. hart- en vaatziekten, diabetes, immunodeficiëntie, etc.).	
1b	Tref maatregelen om enkel patiënten te zien die geen symptomen van het covid-19 type hebben (triade: koorts, droge hoest, ademhalingsmoeilijkheden).	
1c	Tref maatregelen om te weten of patiënten in contact zijn geweest met iemand die symptomen van het covid-19 type vertoont (triade: koorts, droge hoest, ademhalingsmoeilijkheden) of positief is getest op covid-19 gedurende de afgelopen 14 dagen.	
1d	Tref maatregelen om patiënten te allen tijde een afstand van ten minste 2 meter te laten aanhouden tot een andere persoon dan uzelf.	
1e	Tref maatregelen om patiënten hun handen te laten desinfecteren voordat ze iets aanraken in de praktijk.	
1f	Tref maatregelen om patiënten te waarschuwen alleen te komen, tenzij er uitzonderlijke hulp nodig is.	
1g	Tref maatregelen om te voorkomen dat een smartphone, portefeuille, kredietkaart of contant geld aangeraakt wordt zonder de handen onmiddellijk daarna te ontsmetten.	

2. Praktijkbeheer

Criteria	Omschrijving	Check
2a	Tref maatregelen om aanbevelingen voor het gebruik van de voorzieningen duidelijk over te brengen aan alle patiënten.	
2b	Tref maatregelen om desinfectiemiddel ter beschikking te stellen van de patiënten.	
2c	Tref maatregelen om patiënten het kantoor te laten betreden zonder deuren of schakelaars met de blote hand aan te raken.	
2d	Tref maatregelen om altijd een afstand van 2 meter tot de patiënt te bewaren, behalve tijdens het klinisch onderzoek en de behandeling.	
2e	Verwijder alle voorwerpen die patiënten kunnen aanraken (bv. tijdschriften, speelgoed, enz.).	
2f	Reorganisatie van de werkomgeving om te voorkomen dat glazen, metalen of plastic voorwerpen worden aangeraakt tijdens de consultatie (bijv. computer, aanraakscherm, telefoon, pen, enz.).	

3. Zelfhygiëne

Criteria	Omschrijving	Check
3a	Desinfecteer/was uw handen ten minste twee keer tijdens elk consultatie.	
3b	Tref maatregelen om een mondmasker te dragen dat de neus en de mond bedekt tijdens ontmoetingen.	
3c	Bepaal de voorwaarden en criteria voor het laten dragen van een mondmasker door patiënten.	
3d	Stel een procedure in om uw eigen gezondheidstoestand dagelijks te controleren.	
3e	Stel procedures in om mogelijk patiënten op te sporen die in de twee voorafgaande dagen zijn gezien.	
3f	Stel een procedure in om werkkleding te kunnen wisselen na het ontvangen van directe druppels van een patiënt (bijv. hoesten, niezen, speeksel, enz.).	

4. Reiniging van de praktijk

Criteria	Omschrijving	Check
4a	Stel procedures in om deurklinken, schakelaars, kranen, toiletspoeling en stoelen, tussen patiënten of ten minste om de twee uur te desinfecteren.	
4b	Stel procedures in voor het desinfecteren van metalen, plastic en glazen oppervlakken rondom patiënten of osteopaten.	
4c	Stel procedures op om instrumenten (bijv. stethoscoop) na elk gebruik te desinfecteren.	
4d	Stel procedures op voor het desinfecteren of veranderen van de oppervlaktebekleding van de behandeltafel na elke patiënt.	
4e	Stel procedures in om de praktijkruimtes op de juiste manier te ventileren.	

Tracked changes between versions

Version 1.0 – 23 April 2020 (French and German)

- Changed the title.
- Added a section on traceability of changes.
- Changed the definition of at-risk groups.
- Social distancing - improvement in the suggestion to verify personal risks.
- Standardization of terminology for the concept of vulnerability.
- Washing temperature lowered from 90° to at least 60°.
- More precision on the type of objects to avoid touching during consultation (glass, plastic, metal, varnished wood, etc.).
- Wearing a mask -> suggest that patients be given a mask to wear (pre-symptomatic wearers).
- Clarification on the wearing of gloves. Add glove protection if there is a wound.
- Disinfection of the skin in contact with the patient.
- Removed the need for easy cancellation of appointments.
- Add a section in personal hygiene on the risk of being infected.

Version 1.1 – 24 April 2020 (French and German)

- Compatibilité du document avec le Plan de Protection rédigé par la FSO.
- Enlever l'option de traiter des patients avec des symptômes covid-19 au cabinet.
- Rajout du lien vers le Plan de Protection FSO.

Version 1.2 – 28 April 2020 (French and German)

- Précisions supplémentaires sur les symptômes évoquant le covid-19.
- Indication de déléguer pour investigation et mettre fin à la consultation en présence de symptômes covid-19.
- Indications sur les écrans, téléphones et appareils à touche durant la consultation.
- Indication sur la tenue des cheveux longs.

Version 1.3 – 28 April 2020 (French, German and English)

- Added support from COME.
- International perspective of documents.
- The introduction has been restructured to improve comprehension.
- Shifted communication section to information for patients.
- A checklist was added to the document for practical use.
- Added creative commons logo.

Version 1.4 – 6 May 2020 (French, Dutch, Portugese, Arabic and English)

- Changed risk description for children of younger age.
- Remove notion of triad and favour testing for fever and dry cough alone.
- Added details on sensitivity and specificity of PCR tests.
- Added details on ventilation.

Auteurschap en auteursrechten

Dit document heeft de volgende licentie : Naamsvermelding 4.0 Internationaal (CC BY 4.0). Het geeft het recht om het werk te delen - te kopiëren, te verspreiden en door te geven via elk medium of bestandsformaat. Het geeft ook het recht om het werk te bewerken - te remixen, te veranderen en afgeleide werken te maken. De gebruiker dient de maker van het werk te vermelden, een link naar de licentie te plaatsen en aan te geven of het werk veranderd is.

Hoe te verwijzen : van Dun P, Vaucher P, Macdonald R, Schira F, Collomb R. Covid-19 - Adaptive hygiene guidance for osteopathic practices. Version 1.4. School of Health Sciences, Fribourg, Switzerland, 6 mai 2020. https://drive.switch.ch/index.php/s/UZpu5e4kZ1OnFZH